

350 de ani de viață comunitară evreiască

La Primăria orașului Dorohoi, delegația F.C.E.R. a avut o întâlnire cu primarul, ing. *Sergiu Lungu*, și cu prefectul Județului Botoșani, *Gh. Sorescu*, care, de altfel, au fost alături de noi toată ziua, până aproape de miezul nopții. După care toată lumea participă la această sărbătoare a comunității locale a pornit în cortegiu, traversând centrul orașului, până la Piața Pinhas Wasserman (fost rabin în Dorohoi 46 de ani). Acolo, în clădirea unei foste sinagogi („Beit Solomon”), aflată în curs de renovare, se va deschide Muzeul de Istorie a Evreilor din Moldova de Nord. După dezvelirea plăcii inaugurale, despre această istorie agitată a fost prezentat un film de către dr. *Lya Benjamin*, film alcătuit în colaborare cu dr. *Aurel Vainer*.

Din păcate, pe lângă caracterul de sărbătoare, istoria evreilor din Dorohoi ne-a obligat și la o comemorare dureroasă, cea a pogromului care a avut loc aici în 1940, primul din România, în timpul diktatorului regal și al guvernului liberal al lui Gh. Tătărescu, precedând represiunile rasiale ale guvernării antonesciene. Ea a avut loc pe fondul unei violente campanii antisemite în presa vremii, al propagandei legionare și al legilor rasiale, care îi transformau pe evrei în cetățeni fără drepturi civile, legi ce au precedat guvernarea legionară și apoi cea a Măreșalului. În memoria acestui sângeros eveniment, la cimitirul evreiesc a avut loc o ceremonie amplă de comemorare. A fost citit mesajul primului ministru, Călin Popescu Tăriceanu. Au luat cuvântul președintele F.C.E.R., dr. *Aurel Vainer*, și Rabinul *Shlomo Sorin Rosen* (publicăm integral aceste cuvântări și mesajul premierului român). Au fost transmise mesaje din partea Comitetului de Prietenie România-Israel din Parlament de către deputatul Constantin Aronovici, a Ministerului Culturii și Cultelor, a Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, a Asociației de Prietenie România-Israel, din partea A.C.M.E.O.R., a Asociației supraviețuitorilor Holocaustului, a comunităților din Roman și Iași.

După prânz, a avut loc o masă rotundă cu tema „File din istoria evreilor din Dorohoi de altădată”. A urmat spectacolul „Shalom, domnule profesor” - un recital al actorului Nico Nitai, din Israel (publicăm în acest număr cronica spectacolului ce a avut loc la București). Și, în final, am asistat la un spectacol al ansamblului folcloric „Mugureli” din Botoșani, un ansamblu de copii și adolescenți care a obținut premii internaționale în turneele efectuate prin Europa.

La Bacău, unde am poposit în trecere, am fost primiți foarte bine și cu o caldă ospitalitate de comunitatea locală. O comunitate care, după cum ne-a spus președintele ei, dl *Hary Vigdar*, număra, înainte de 1941, circa 13.000 de membri și avea 32 de sinagogi. Astăzi sunt 269 de membri, cu o singură sinagogă.

Să menționăm că printre zecile de documente ale vremurilor trecute, majoritatea fotografiilor, prezentate în film, se află și una în care poate fi recunoscută mama actualului secretar general al F.C.E.R., ing. A. Kupferberg.

Alte detalii: unul dintre zărele evreiești care păreau la Dorohoi se numea „Realitatea Evreiască”, iar Librăria Bercovici, cea mai importantă din oraș la vremea ei, a fost un factor de inovare și modernizare, ea fiind și cea care a adus acolo primul gramofon și prima bicicletă.

Rabinul **SHLOMO SORIN ROSEN**

„Să nu lăsăm tăcerea peste ceea ce s-a întâmplat

Am venit singur aici și am ascultat tăcerea din cimitir. Am ascultat și nu am auzit nimic. Apoi am venit cu toții și am făcut zgomot și am spus ce aveam pe suflet. Lumea noastră nu e o lume a tăcerii, dar între lumea noastră și lumea celor care au fost uciși, acum 67 de ani, este o lume a tăcerii. Iar astăzi venim să reunim aceste două lumi pentru câteva minute. Venind spre Dorohoi, într-un autocar plin de viață și plin de zgomot, mi-a revenit în memorie o poveste din Tora, Cartea noastră de căpătâi, o poveste tristă și totodată plină de înțelepciune, o poveste în care doi dintre fiii fratelui lui Moise, fiii lui Aron, au murit chiar în fața lui. Au murit, cum se spune, în fața lui Dumnezeu și Tora se spune doar două cuvinte: Aron a tăcut. Nu știm ce s-a întâmplat în acele momente: poate a avut o revelație sau poate că a fost răsplătit pentru faptul că nu a protestat, ni se spune că poate a încercat să înțeleagă, ni se spun multe lucruri... Adevărul nu-l vom ști probabil niciodată. Dar ceea ce s-a întâmplat în acele momente este ceea ce se întâmplă și în momentele de acum. Suntem aici pentru ca fiecare dintre noi să lăsăm sufletele noastre să vorbească așa cum știu ele mai bine: prin tăcere. Și în final, vom ține un moment de tăcere în memoria celor care au fost uciși aici. Este foarte greu să vorbim despre tăcere, fiindcă singurul lucru din această lume despre care nu se poate vorbi tăcerea este. În momentul în care am vorbit despre ea, am rupt-o și ea nu mai există. Dar ceea ce putem face astăzi este ca, după ce vom termina ceremonia de aici, după ce vom merge fiecare cu ale noastre, să nu tăcem, să vorbim, acolo, în lumea largă, dincolo de zidurile acestui cimitir, dincolo de gândurile care ne-au adus aici. Să vorbim, pentru ca ceea ce s-a întâmplat aici și în alte locuri din Europa să nu se mai întâmple și să vorbim pentru că așa ne este dat nouă, ca oameni, să vorbim despre toți fiii, despre toate fiicele, despre toți cei pe nume Avram și Sara și Iacov, despre toți cei care nu mai sunt, să vorbim despre memoria lor și despre felul în care această memorie poate supraviețui în noi. Pentru ca Dumnezeu să îi odihnească în pace pe cei ce nu mai sunt și să dea Dumnezeu ca memoria lor, prin vocile noastre, să nu se stingă niciodată.

Dr. **AUREL VAINER**, președintele F.C.E.R.

O pagină tragică din istoria poporului român

Permiteți-mi să salut pe colegii mei și, în mod special, pe președintele Comunității Evreiești din Dorohoi.

Noi, în istoria poporului evreu, folosim adesea cuvântul „minune”. Cred că asistăm astăzi la o nouă minune, pentru poporul evreu, pentru evreii din România, mai cu seamă. În 1940, la 1 și 2 iunie, avea să se întâmple o mare nenorocire: primul pogrom antievreiesc din România, marcat de încercarea de înmormântare a doi soldați evrei din armata română, căzuți în luptele de ariergardă cu trupele sovietice, care au preluat samavolnic Ținutul Herța, care nu a fost niciodată pământ rusec. Acolo, doi soldați evrei, care au intervenit în apărarea comandanților lor, pentru a-i proteja, este vorba de căpitanul Boros și de sublocotenentul Dragomir, au fost uciși de militarii sovietici. Cei doi soldați evrei au fost aduși a doua zi, conform ritualului nostru, pentru a fi înmormântați în cimitirul din Dorohoi, în 24 de ore. La înmormântare se întâmplă momente de groază: o grupă dintr-un

regiment care se retrăgea, Regimentul 2 Grănicari, trage în plin în asistența din cimitir. Concomitent, o parte dintre soldații acestui regiment pătrund în orașul Dorohoi, unde jefuiesc magazine, intră în casele evreilor, scot bărbații și îi împuşcă. Au fost momente de groază. Ele au trecut, fiindcă au existat totdeauna și oameni de bine: colonelul Sănătescu, comandantul zonei, dă un ordin care pune capăt oricărei operațiuni militare și de devastare în Dorohoi și începe să se facă ordine. Bilantul: există informații oarecum diferite care situează la 50, 52 sau 70 numărul oamenilor care au murit pentru singura vină de a se fi născut evrei. Acesta a fost episodul pogromului de la Dorohoi. După aceea, cu un an și câteva luni mai târziu, în noiembrie 1941, începe deportarea populației evreiești din Dorohoi, care crescuse brusc datorită aducerii forțate a evreilor din localitățile mici din jurul Dorohoiului. Populația evreiască a orașului se dublează în urma acestei acțiuni a autorităților.

A fost o pagină de mare tragedie, cu multă suferință, și aceste pagini ale trecutului aparțin istoriei noastre, istoriei poporului român, iar noi facem un act de dreptate, un act de recunoștință și compasiune pentru cei morți atunci, venind după atâția ani în Dorohoi pentru această comemorare. O facem în condițiile unei Români democratice, în care domnește egalitatea între etnii și noi, evreii, ne bucurăm de drepturi autentice. Mulțumesc organelor administrației locale, personal domnului primar Sergiu Lungu, pentru modul foarte rapid în care a reacționat, cu receptivitate, la dorința noastră de a organiza Ziua Evreilor din Dorohoi.

Să ne rugăm pentru odihna veșnică a celor căzuți atunci. Amin.

familii cu rădăcini adânci în acest oraș. Tatăl, avocatul Peter Lozneanu, a fost președinte al Comunității între anii 1972-1987. Mama, născută Rozen, a fost profesoară la școala evreiască.

Moshe Habot, născut în Dorohoi a fost printre copiii aleși de către „Aliat Hanoar”, după război, adunați într-un tren special care a parcurs zile întregi prin orașele Europei, de unde au strâns 500 de orfani cu care au ajuns în Olanda. Acolo au așteptat două luni vaporul ce trebuia să-i ducă în Israel. Ajuns acolo, Moshe a fost primit într-un kibut, unde a devenit mecanic specialist, iar după serviciul militar, cu experiența acumulată, a deschis un garaj de automobile Dacia, printre altele. A prosperat ca om de afaceri. În ultimii ani, are un garaj mare în București, cu 44 de angajați, contribuind astfel la economia României.

Optimist din fire și cu speranța unei a patra categorii de evrei în Dorohoi, l-am întrebat pe președintele Comunității, prof. *Iancu Isidor*, când a fost ultima nuntă în Dorohoi. „Nuntă?” - a răspuns el, tipic evreiesc, printr-o întrebare. „Nuntă?”...

MOSHE YASSUR

Deportarea în Transnistria a evreilor din județul Dorohoi - în declarațiile supraviețuitorilor

La masa rotundă cu tema „File din istoria evreilor din Dorohoi de altădată”, cercetătoarea **ADINA-FRANCISKA BABES** a prezentat o serie de documente despre tragedia deportărilor din acest oraș moldovenesc, așa cum apare ea în declarațiile celor 35 de supraviețuitori, martori în cadrul procesului lăutului celor vinovați de crime de război în județul Dorohoi. Cele 35 de mărturii fac parte din Fondul de arhivă al Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel” și fac parte prima oară subiectul bibliografic al unei lucrări.

La 7 noiembrie 1941, a început deportarea, primii fiind evreii din Darabani și Rădăuți-Prut; pe 8 noiembrie au fost deportați cei din Săveni și Mihăileni, iar în zilele de 12 și 13 noiembrie evreii din Dorohoi. O primă lectură a acestor declarații scoate la lumină încercările disperate ale evreilor din Dorohoi de a fi exceptați de la deportare.

Situația lui *Iancu Croitoru*, meseriaș în Dorohoi, a fost una specială. Așa cum reiese din declarația sa, Titus Onofrei, reprezentant al Camerei de Muncă, cu care a lucrat direct, „a venit la mine cu Duță Avram și mi-au ridicat toate uneltele din atelier și multe alte lucruri. Cu mari intervenții din partea unui magistrat, am obținut să lucrez clandestin, plătindu-i, prin nevasta lui, o leafă săptămânală”.

Deportarea a fost însoțită de jafuri și furturi, menționate în aproape toate declarațiile celor deportați. Așa cum *Ștrul Cohn* a declarat: „Lumea a fost anunțată că întreg orașul va fi evacuat de jidani. Evreii din târgușoarele mici au fost ridicați și somați să ducă cu ei toate averile lor”.

Deportarea a fost însoțită de jafuri și furturi, menționate în aproape toate declarațiile celor deportați. Așa cum *Ștrul Cohn* a declarat: „Lumea a fost anunțată că întreg orașul va fi evacuat de jidani. Evreii din târgușoarele mici au fost ridicați și somați să ducă cu ei toate averile lor”.

Situația lui *Ethel Nehemia* este una la fel de dramatică: „În timpul evacuării, bărbatul meu a fost dus la muncă de folos obștesc la Brăila, iar eu m-am dus la farmacia Timuș, cu un copilăș de cinci luni, rugându-l să mă oprească și el m-a refuzat, spunând că toți trebuie să plecăm”. La fel de dramatică fiind și situația lui *Froim Cherbișu*, situație care rezultă din declarația acestuia: „Înainte de evacuare m-am dus la di Timuș, să-mi rog cu o cerere, pentru tatăl meu, în vârstă de 85 de ani, care era pe patul de moarte, ca să rămânem și el m-a înjurat și m-a dat afară și a spus că nu trebuie să rămână urmă de jidan în Dorohoi. Tata a murit de emoție după câteva zile”. *Ștrul Cohn* a scris în declarația sa: „Adevărul asupra Transnistriei plana ca un spectru. Ochi o scăpare. Doar bani, pentru cei ce aveau. Hienele rânjeau. Până și sergenții de stradă, după îndemnul celor mari, intrau în magazine, case și «cereau»”.

O altă situație întâlnită în aceste pagini de mărturie este cea a membrilor familiilor celor care erau detașați la muncă, pentru cei mai mulți dintre ei întorcerea acasă a însemnat neîntâlnirea cu familia, sau deportarea în Transnistria. Mărturia lui *Cărbunaru Leib* este și ea semnificativă, el declarând: „În timp ce mă aflam la muncă de folos obștesc la Brăila, autoritățile din Dorohoi mi-au evacuat soția cu cinci copii în Transnistria. S-a lansat de către autorități zvonul mincinos că noi am fost trimiși în Transnistria, așa că familiile noastre trebuiau să plece acolo”.

Consecințele deportării evreilor din județul Dorohoi merită amintite pentru a întregi tabloul istoriei acestei regiuni. Astfel, conf. univ. ing. Dan Regenstreif declara: „Într-o oră, într-o singură oră, au dispărut toți evreii din târgușorul întemeiat de strămoșii lor. O dată cu ei a dispărut toată viața culturală și socială a unei populații evreiești, veche de 150 de ani, împreună cu cele peste 500 de cămine evreiești și cu bunurile rămase în ele, precum și cele 17 sinagogi. Din infernul transnistrian s-au întors în orașul Mihăileni doar circa 500 de suflete. Majoritatea supraviețuitorilor au emigrat în Israel și un număr redus s-a stabilit în alte țări și în alte orașe din România. Ultimul evreu din orașul Mihăileni a fost unchiul meu, Herșcu Regenstreif, care a murit în anul 1986, la vârsta de 94 de ani”.

La recensământul din anul 1930, în orașul Dorohoi locuiau 5.820 de evrei, reprezentând un procent de 36,7% din totalul populației. În anul 1941, în orașul Dorohoi locuiau cu 430 de suflete mai puțin, adică 5.389 evrei. În preajma anului 2000, mai trăiau 49 de evrei, majoritatea fiind de vârstă înaintată (n.n. - azi mai trăiesc 29 de evrei). Situația din celelalte orașe ale județului Dorohoi este asemănătoare cu cele mai sus prezentate. Astfel, în orașul Darabani trăiau, în anul 1930, 1.917 evrei, care reprezentau 17,8% din totalul populației, în anul 1941 erau 1.854 de evrei, iar la recensământul din 1943, în Darabani mai erau circa 650 de evrei. În anul 2000, în orașul Darabani nu mai exista nici un evreu. În anul 1930, în orașul Săveni locuiau 1.774 de evrei, reprezentând 35,8% din totalul populației, iar în anul 1941 locuiau 2.003 evrei. În anul 1948, locuiau 1.200 de evrei, iar în preajma anului 2000, în orașul Săveni mai erau doar șase evrei.

Pagini coordonate de ANDREI BANC

GUVERNUL ROMÂNIEI

Domnule Președinte al Federației Comunităților Evreiești din România, Domnule Președinte al Comunității Evreiești din orașul Dorohoi

Doresc să salut inițiativa organizării, în cadrul manifestărilor dedicate marșului celor 600 de ani de la atestarea documentară a orașului Dorohoi, a seriei de evenimente ce au ca tematică „Evreii în viața Dorohoiului”. Cu acest prilej, va avea loc o necesară readucere în atenția comunității locale, dar și în atenția tuturor românilor, a rolului important pe care comunitatea evreilor l-a avut de-a lungul timpului în viața acestui oraș și a acestei regiuni, dar și evenimentele tragice care au zguduit existența ei.

Considerăm ca fiind o inițiativă foarte importantă lansarea proiectului unui muzeu al comunității evreiești din zona Moldovei de Nord, la Dorohoi, oraș care, de-a lungul celor 600 de ani de existență, a cunoscut armonia conviețuirii și bunele înțelegeri, dar și încercările crunte ale istoriei.

Este un proiect deosebit de generos prin exemplul educativ, prin valoarea culturală și prin imensa sa valoare sentimentală, cu atât mai mult cu cât acest Proiect pune laolaltă contribuția autorităților cu cea a inițiativii locale private. Cu toții avem nevoie să cunoaștem mai bine istoria comunității de aici, rolul benefic pe care, de-a lungul secolelor, evreii din Nordul Moldovei l-au avut pentru dezvoltarea acestei zone, contribuția lor la întărirea armoniei culturale și sociale, la îmbogățirea tradițiilor și a conecțiilor acestor meleaguri la alte zone ale Europei.

Pe de altă parte, acest proiect are o valoare deosebită pentru cunoașterea acelor pagini îngrădite din istoria secolului trecut, marcate de imense și nedrepte suferințe ale evreilor din această zonă. Tinerii din țara noastră trebuie să aștepte despre aceste momente tragice, precum cele suferite de evreii din Dorohoi sau din alte orașe în timpul pogromului. Astfel, cunoscând adevărul istoric, va spori încrederea noastră, a tuturor, în valorile democrației, ale armoniei interetnice, vom respecta cu mai mare atenție valorile și drepturile omului și vom fi cu toții mai puternici pentru a le susține și apăra cu convingere.

Doim să sprijinim proiectul dedicat comunității evreiești din această zonă și avem convingerea că realizarea sa va contribui la sporirea prestigiului orașului Dorohoi și a tuturor locuitorilor săi.

CĂLIN POPESCU-TĂRICEANU, primul ministru

● Primele expozite din Secția Holocaustului de Istorie a Evreilor din Moldova de Nord

Întâlnire cu trei categorii de evrei din Dorohoi

Am sosit la Dorohoi duminică, 14 octombrie, pe un apus de soare strălucitor, după ce am fost amenințați de toate canalele TV, presă și radio, cu viscole, zapadă și, în cel mai bun caz, ploaie. Ne-au întâmpinat prof. Iancu Isidor, președintele Comunității, care a observat că „cineva acolo sus ne iubește și vremea ne va fi favorabilă”. A avut dreptate. A doua zi, cea în care aveau să se desfășoare festivitățile oficiale și comemorarea, a fost și mai senină. Am pornit de dimineață să ne întâlnim cu evreii din Dorohoi.

Am întâlnit trei categorii de dorohoieni. Prima, cei 29 de evrei care au mai rămas și locuiesc în acest oraș, fără întrerupere. Mai puțin anii războiului, când au fost deportați în lagăre de muncă obligatorie, în Transnistria, dar care s-au întors să-și oblojească rănilor și să-și continue viața pașnică de dinainte, așa cum au trăit strămoșii lor de-a lungul anilor. A doua categorie, dorohoieni-israelieni, care au ales să-și făurească un viitor în statul Israel, dar care se întorc mereu în orașul natal, să-și împărtășească amintirile, să-și viziteze rudele, prietenii și foștii colegi de școală. Au venit și de data asta ca să

participe la desfășurarea sărbătorilor și să dețină coroane de flori la mormintele celor căzuți *Al Kiduș Hašem*. A treia categorie, și cea mai numeroasă, am întâlnit-o la cimitirul evreiesc unde își găsesc veșnica odihnă generații de dorohoieni. Morminte care dovedesc 350 de ani de existență evreiască în acest colț de țară.

Am să încerc, în rândurile ce urmează, să prezint câteva figuri ale primelor două categorii cărora, cu deosebire de a treia, le urăm viață lungă și bună, așa cum se spune în ebraică: „*Șeiabdlu lehayim tovim vearkum*”.

Născut la Burdujeni în 1927, *Meer Simon* trăiește în Dorohoi, de la vârsta de 5 ani. A trăit

tot ce i-a oferit o viață liniștită de târgușor prosper din nordul Moldovei: școala și heider, unde a învățat din cele sfinte, întărite de o educație evreiască în sânul familiei și al comunității evreiești. Până în anul 1940, când a fost alungat și deportat în lagărele din Transnistria. Reîntors la Dorohoi, printre cei rămași în viață, participă la activitățile comunității și devine președintele ei, din anul 1979 până în 2005.

Șmilovici Hoisja, „absolvi” și el lagărul din Tiraspol, între anii 1940-1944. A fost, la viața lui, frizer. Și mai târziu, administratorul spitalului. La aproape 80 de ani - până la 120! cum se zice la noi -, e mândru cu funcția sa de efor și ofițier al sinagogii. L-am întâlnit, cu cheile în mână, tocmai când încuia porțile lăcașului sfânt, cu mâini tremurânde în frigul dimineții de octombrie.

Din Israel, *Ștelian Lozneanu*, inginer electronist, este și secretarul general al A.C.M.E.O.R. (Asociația Culturală Mondială a Evreilor din România) și aduce cu el mesajul președintelui asociației, dr. *Shlomo Leibovici-Laiș*. Născut în Dorohoi în 1952, aparține unei